

נתן אלתרמן / מועד אחרון

1

המדיניות הישראלית העלתה השבוע שתי הצהרות פוליטיות בענייני-שביסוד. האחת הייתה שיא של הקיפות קיצונית והשנייה תמצית של גמישות ריאליסטית. הצד השווה שביניהן היה הצליל החלוץ, התמטי המביך, שעלה מתוכן. הראשונה באה לידו כישור בשיחתו של ראש הממשלה עם כתב יונאיטאד-פראס, ואילו ה"שנייה שייכת לתכונה הרבה שקמה מסביב לצו של משרד הפנים בענין "השטחים המוחזקים". בשיחתו עם הכתב של סוכנות הידיעות ה"אמריקנית אמר, כידוע, ראש הממשלה, כי אם תתערב ברית המועצות התערבות פעולה כ"סכסוך שבינינו ובין מדינות ערב נילחם עד הישראלי האחרון.

הצהרה זו השאירה את הציבור גבוך קמעה וחוזה על פשר הדברים. מבוכה זו נבעה ב"מידה מסוימת גם מן העובדה שדברים אלה, מצד החלטות נחושה שבהם, לא נתיישבו אלא בדוחק עם אפיו ונוסח דבורו הרגיל של ראש הממשלה. עם זאת היה תכנס ברור בתכלית ולא הגיה מקום לספק. ראש הממשלה אמר למעשה שאם תתערב ברית המועצות בסכסוך, נילחם בה מתוך ידיעה ברורה שטרפנו להימ"ח חות מעל פני האדמה.

החלטות חותכת זו אינה מניחה מקום לפי רוישים הרבה, ובכל זאת, כיוון שהצהרה זו, כמסתבר, אינה פרי החלטה נחרצת שנתקבלה בישיבת הממשלה, ראוי להעיר שיש ספק אם הישראלי-המיועדר-להיות-אחרון צריך לראות את הדברים האלה כהחייבות מראש.

דומה כי אף בלי לעשות חשבון-כוחות או חשבון קיום-איר-חלולן וכלי להעלות אפשרויות אחרות כגון רתיעתה של ברית המועצות מפני הסתבכות נוספית וכדומה, אפשר לומר כי בענין זה שהעלה ראש-הממשלה היה להחלטה בשעתה.

ראוי להוסיף ולומר, כי ספק הוא אם דיבור כדומה לזה יצא מעולם מפי ראש ממשלה של כל מדינה שהוא בעת שיחה של תחווית פוליטית כוללת. אפילו צ'רצ'יל, בנאומו המפורסם אחרי דאנקרק, שעה שהבטיח כי, "אנו נילחם על הים, אנו נילחם ביבשה, אנו נילחם על התופים, אנו נילחם בערים" וכן הלאה, לא הגיע במידת החלטיות שלו עד האנגלי הפוטר-נציאלי-האחרון, העובדה כי סיכוינו במלחמה עם ברית המועצות פחותים אף מסיכויי של צ'רצ'יל לפני הקרב על אנגליה, אינה מוסיפה אלא גורעת מחוקף דבריו של ראש ממשלה ישראל ואפילו עושה אותם, על אף הנימה ה"דרמטאית, בעלי גוון חייכני במקצת. אפשר לומר כי הציבור שאב עידוד מן התחושה הרווחת שעל אף רצינות הנושא לא היה דיבורו של ראש-הממשלה רציני.

אמנם כן, דיבורים כאלה נשמעו מפי מפקדים וראשי גייסות, אלא שערכם הוא בכך שהם נשמעו בנסיבות קרב ממש, כחשובה להצעת כניעת אחרונה, ובמסיבות כאלה אין זה על פי רוב דיבור של יאוש בלבד, אלא גם הפגנה כוח ואפילו גורם מרתיע. כן, הכל אפי' שר למצוא בדיבור כזה, שעה שהוא נאמר ב"מקום הנכון ובנסיבות הנכונות, הכל פרט ל"אוחה נימה של דרך אגב ושל תחווית סתמית כדרך שביטא זאת ראש הממשלה.

אך נושא זה מוטב לא להאריך בו. תשובתו המסתויגת של שר ההסברה, ישראל גלילי, שעה שבשאל בענין זה, אינה צריכה תוספת אלא שבשבוע זה טמש זמנה המדיניות ה"ישראלית לביטוי נוסף שהיה, כאמור, כמעט חיפוכו של הקודם מצד הנימה והסגנון. ביטוי שני זה הוא רב משמעות יותר וצריך להדאיג יותר מן הקודם על אף היותו לכאורה מוסת של גמישות ופכהון.

2

כונתי למתח ולהתרוצצות שאחזו את מלי"נאינו בענין צווי משרד הפנים לגבי, השטי"חיים המוחזקים". דומה שאילו ישבה סנהדרין שלמה וסרחה להמציא דוגמא שמתוכה ישת"קף חליה היסודי של המדיניות הישראלית לא היו יגיעותיה מצמיחה מופת תמציתית יותר מן התגובה שהגיבה מדיניותנו על הצווים ה"אלה ומכל מה שנתלולות לכך עד לניסוח ה"רשמי שבה נתגבשה הנובה זו.

ניסוח זה קובע כידוע כי צו משרד-הפנים, שבו נאמר כי השטחים המוחזקים לא ייחשבו מעתה כ"שטחי-אויב", אינו אלא צעד פורי-מאלי הבא להסדיר עניני נוהל ואין בו כל

משמעות מהותית, אכן, הלו ניסוח שדבריו פשוטים ומאירים וחדי-משמיעים בתכלית ו"אינם מניחים מקום לספק, רק זו צרה, שמכמה בחינות, ואף מצד הדגש החזק שהוטל בניסוח זה ומצד התכונה שסביבו ומצד הנוסחה ש"הוטחו במשרד הפנים, נעשה ההסבר הזה בעל משמעות עקרונית רבה יותר ממשמעות הצווים שהוא בא להפריכם. אתה רוצה להגיה כי רק פחמת להיטות של בהלה לא ראתה ממש" לתנו להעיר, אפילו ברמזיה קלה, בחוץ כל הדברים שנשמעו בענין זה, שאם אנו אומרים כי צו משרד הפנים בענין שינוי מעמד השט"חיים אינו אלא פורמאליות נטולת משמעות, אין משמע מכאן שמכל הבחינות האחרות נשא"רים השטחים בגדר, "שטחי אויב" כמו שהיו לפני המלחמה.

דבר זה לא נאמר לא במפורש ולא ברמז, ויתכן שלא היינו השיים בהיעדרו, לולא על"תה מתוך כל ההשתדלות של משרד החוץ נימה אשר כל שומעיה, הן בישראל והן באר"צ צות חוץ, שאליהן בעיקר נתכוונו הדברים, מוכרחים היו להסיק מתוכה כי חלילה לו למישהו לחשוך בנו שאנו מתכוונים בכ"ל לשנות משנה לגבי מעמדם של שט"חיים אלה כביכול וכי יודעים אנו היטב כי שטחים אלה אינם אלא פקדון בידינו ואנו נושאים באחריות לגבי הבעלים האמתיים שהם חוסיו ונאצר וממשלת סוריה, שום זיקות אחרות וקשרים אחרים ובעלי פקדון אחרים לא הוזכרו בכל מה שנאמר בענין זה בעל פה או בכתב.

3

לתיסוח זו נבעה מן החשש פן ישחמשו שליטי ערב בצעד הישראלי הזה כדי לסכל את מאמציו של יארינג להביא את הצודים לידו שירות ויאשימו איתנו בכשלוננו, אך כדאי אולי לשים לב לעובדה שעל אף המחאות לא יצאו שליטי ערב מן הכלים יותר מאשר בה"דמנויות אחרות ונאצר מצא דווקא בנסיבות אלו הזדמנות לומר כי שחרור השטחים לא יבוא אלא שלבים שלבים ומועצת הבטחון לא הובילה והעולם לא התהפך וישגריר ירדן ב"מצרים אפילו הכריז, כי צעד זה של ישראל לשינוי מעמד השטחים היה צפוי ואין זה צריך להפתיע איש, כל זה מעלה בלבך הרהור כי אולי היה ראוי בכל זאת להגיה לפירוש זה שפירשו הערבים את הצעד הישראלי להיקלט לפחות בחלקו, לפחות באחד-מששים, ואולי דווקא בהתחשב כך שאנו עומדים לפני שיתות שבהם יונח עתידם של שטחים אלה על שולחן המשא-ומתן, כמוצהר על ידינו השכם והערב, מרץ רב זה שבו קמנו להוכיח למדינות ערב ולעולם כולו שלא שינינו אלא כקצה קוצו של ניסוח פורמאלי, כלומר שלא עלה אפילו על דעתנו שלא להוסיף גם עלשיו לראות בשטחים אלה, "שטחי אויב" לכל דבר, מרץ רב זה היה אולי מפורז גם מבחינות אחרות, היינו אומרים אפילו — מבחינות של קשרים וזיקות שאין לשום אומה אחרת, ומבחינת התודעה וההיסטוריה וכרוח קיום, ושאר דב"רים שיש יהודים המנחמים לשמעם אך יש גויים שמתיחסים לכך ברצינות. אך מסתבר כי מה שלא הפתיע את שריר ירדן במצרים הפ"תיע את משרד החוץ שלנו עד כדי כך שחמתו על משרד הפנים ועל, "קול-ישראל" חרגה אפילו מגבולות הפרוטוקול ועד כדי כך ש"דבר" ראה צורך לכחוב במאמר ראשי כי, "אם אמנם עורר הצו של משרד הפנים דאגה אמיתית בלב שליטי ערב צריך ההסבר שלנו להרגיעם".

הכנה זו לגבי, "הדאגה האמיתית" של ה"שליטים הערבים לנוכח אותו צו העשוי להת"פרש להם כאילו אנו חרלים לראות את שומי"רון ויהודה כשטחי אויב, אינה הורגת על אף מידת רגישות פאנטאסטית שבה מכל האוירה אשר שררה השבוע מסביב לענין זה.

4

אנו עומדים, כידוע, לפני שיחות עם מדי"נות ערב, והנני מסכים לאלה שסבורים, ב"אם הצד הערבי יסכים להיפגש אתנו ל"שיחות פנים אל פנים, בחיובו של שליח המוכיר הכללי של אויס, עלינו להיענות ל"אפשרות זו. עלינו להיענות לכך גם אם יש בכך משום ויתור על עיקרון השיחות הישיר"רת שהכרזנו עליו בתקיפות רבה כל כך, ויתור זה הוא עובדה ואין לטשטשו ולהח"ליקו בפיתולי הסברים כדרך שמדינאינו מנ"

סיס לעשות עכשיו כדי, להציל את הכבוד". הפרת העקרון יש בה לדעת, במקרה זה, פחות אי-כבוד מאשר במאמצי ההסברים ה"דחוקים והמאולצים המגסים לשכנע את דעת הקהל שלא ויתרנו שמץ ויתור ואנו, "דבקים בעקרון" ועומדים עליו, "עמידה איתנה" ו"כיוצא באלה מן המלון הידוע.

שאלת מעמדו של יארינג בשיחות — אם הוא בבחינת, "צד שלישי" או לא — חשוב בה כיום פחות מן השאלה, מוה מטען ה"רצון ובהירות-הכוונות וההחלטיות-העקרו"נית שאנו מביאים לשיחות אלו. החזיון ש"התרחש בשבוע זה, מסביב לענין, "שטחי האויב" אינו אלא בכוונה ועירה לאותו דם"דום מסוכן שבו שרויה מדיניותנו לגבי עני"נים ראשונים בטעלה.

5

מדיניותנו היתה בנויה על הנחה שהערבים לא יסכימו לדבר אחנו בעתיד הנראה לעין. יסודה המוחשי האחד של החפישה המדינית שלנו היתה הסתמכות על, "עיקשותם של שליטי ערב". על סמך הנחה זו קבענו ש"אנו פטורים מקביעת כוונות ועיקרונות, ו"החכמה המדינית העילאית היא שלא להצ"היר ולא להתחייב ולא לחייב, ובעיקר לא לומר דבר העשוי להזכיר למישהו כי מעמד דנו בשטחים המוחזקים אינו רק מעמד של כיבוש צבאי הצריך לשמור על החקנות. על מנת למסור את הפקדון לבעליו כמו שהוא, אולי פרט לתיקוני גבול מסויימים.

שיטה זו היתה מיטגה לא יכופר לא רק מצד עצמה, אלא גם משום שאותה, "עיקשות" ערבית שסמכנו עליה לא היתה עיקשות סתמית ופאסיבית. זו היתה עקשנות של שינון עקרונות ברורים, שינון מתמיד, שלא פסק אפילו יום אחד מלחזור על טענות ה"בעלות הערבית החוקית על השטחים שחובה להחזירם לבעליהם החוקיים. — עקרון שהלך ונשתרש בדת הקהל בעולם. לעומת זאת אנו הולכים לשיחות אלו לאחר שויתרנו אפילו על המשא ומתן הישיר, שאותו עשינו לעיקר ה"עיקרים ולמענו זנחנו כל טענות אחרות ו"עיקרונות אחרים, שעה שהסתפקנו, הן כלפי פנים והן כלפי חוץ, בהצהרות כי, "בשיחות הישירות ידובר על הכל", אנו הולכים לשי"חות אלו ואיתנו רק טענת זכותנו להתקיים על אדמתנו וטענת גבולות בטחון שלא יהיו גבולות שביחה הנשק. במידה שקבענו עקרון כלשהו חוץ מזה, היה זה העקרון המפורך שחור ונשנה בפי שר החוץ, כי עלינו לדעת שהמצב הנוכחי, כגון צמידתנו בשומרון ו"ביהודה, הוא מצב שאינו מתיישב עם אפ"שרות השלום באזור.

6

לא על משמעותה של מדיניות זו כלפי חוץ אני מדבר כאן, אלא על משמעותה כלפי עצמנו. מדיניות זו של עמידה על זכות ה"קיום בלבד ועל זכות הבטחון, מתוך דחיה והתרחקה של כל מה שמתוץ לזה, היא חידוש בדברי ימי העם היהודי. גם בשנות השי"עבוד המרות ביותר שבדברי ימיו ידע העם הזה שלא להתכחש לזיקות וקשרים אשר היו מיסודי קיומו ובטחונו. מעולם לא הרשו ל"עצמם ראשי עם יהודים לדבר על ארץ-ישראל כדברים שאנו שומעים כיום הנה, מעולם לא היתה מנהיגות יהודית מרשה ל"עצמה להצהיר, ללא כל תוספת והסתויגות, כי שעה שהוא קובעת שחבלי ארץ זו, ובה שטחים שהם ערשה ולבה של האומה, אינם שטחי-אויב, היא מתכוונת רק ל"פורמאליות נטולת משמעות כלשהי. הרבה נכתב ונאמ"ר על כך כי במקום התודעה הדתית, שקיימה את האומה עד הזמן החדש, באה התודעה ה"לאומית להיות לחישוב המלכד את העם. אילו היו קודמינו נוהגים כ"עלילונות-חלתיים" כדרך שאנו נוהגים כיום בעקרונות הלא-ויים החילוניים, כי או היינו עוברים ובט"לים מן העולם מזה מאות בשנים.

תהליך רצוף ומהיר של התרוקנות מעיק"רים גרם לכך שעל סף השיחות הללו אנו עומדים בחוץ דמדומים של רצון ושל הכרה שהתחלפו בנוסחות של חלקת-לשון ושל טכסיסי התחמקות מן העיקר. יתכן כי זה ה"מועד האחרון שבו עלינו לראות את הדברים כמו שהם, כדי שבכווננו להטיל את ארץ ישראל על שולחן השיחות לא ניהפך מבלי משים ל"צד שלישי" המתווך בינה ובין שליטי ערב.